

ФОРМУВАННЯ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ СОЦІАЛЬНО-ЗНАЧУЩИХ ІДЕАЛІВ І ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ

У статті представлені результати емпіричного науково-педагогічного дослідження сформованості соціально значущих ідеалів сучасної молоді.

У системі моральних відносин є стійкі утворення – сітка моральних цінностей, об'єктивована в культурі і поведінці: моральна позиція класу, групи, колективу, особистості, еталони і стереотипи поведінки; шляхи передачі моральної інформації і морального досвіду, ієрархія моральних вимог, що впливає на суспільну думку і переважаючий світогляд. Моральна система в цілому пронизана такими зв'язками і залежностями, які виражають взаємоперехід об'єктивного і суб'єктивного. “Сітка” моральних цінностей об'єктивується в поведінці, стосунках людей. І вона ж, взята в ракурсі моральної свідомості, являє собою впорядковану ієрархію норм і заборон як феноменів суб'єктивних. Об'єктивний зміст закладений у самій структурі морального ідеалу, а саме в значеннях моральних понять і норм елементи реальних моральних відносин і практики, що відображені моральним ідеалом, утворюють систему значень. Зміст морального ідеалу не є конкретним, а має абстрактно-загальне “обличчя”. На “значення” завжди впливає “зміст” морального ідеалу. Свідомість не може звільнитись від цього “змісту”, який ніби підштовхує особистість до виконання обов'язку перед соціально-моральною нормою. “Зміст” – це повнота осмислення і реалізації норми. Він коректує “значення” ідеалу, стає на заваді “заземленню” ціннісних уявлень, утворює духовну детермінанту світогляду і переконань. “Зміст” ідеалу являє собою продукт загально-історичних закономірностей духовного виробництва. Завдяки йому складається відношення до системи соціальних цінностей.

Оскільки виховний ідеал та система цінностей народу залежить від його національних властивостей, державного устрою, світогляду, релігії й моралі, від рівня розвитку культури тощо, значні зміни в житті суспільства ведуть за собою й зміни в його виховній системі і в першу чергу в системі цінностей.

Протягом своєї історії людство виробило деякі універсальні, загально-людські цінності, які мають неперехідне значення для багатьох поколінь людей – істина, добро, краса, свобода, справедливість і т.п. І хоч у різні епохи зміст і значення цих цінностей розумілись по-різному, але саме в них відображалось прагнення людей до свободи і незалежності, до щасливого і гідного життя, містилась вимога перебудови суспільства на принципах гуманізму і справедливості, гармонійного поєднання особистих і суспільних інтересів.

Цінність – значимість для життя людей природних і культурних предметів, явищ, думок і вчинків, яка виявляється в процесі перебудови людиною світу і самої себе. У цінностях виражається відношення людини до дійсності з точки зору або важливого, потрібного, здійснюваного або не бажаного, не важливого, не потрібного.

Будь-яка цінність має значення лише в порівнянні з іншою, протилежною їй. Люди прагнуть добра, тому що існує зло, захищають істину, тому що є брехня, захоплюються моєю прекрасним, тому що є химерне. Зовні цінності виступають як властивості предмета чи явища, однак вони притаманні людині не від природи, а тому що вона залучена до сфери суспільного буття людини і стала носієм певних соціальних відносин.

Утвердилася думка, що виховання базується на досвіді народу, даних наук тощо. Проте у всіх цих чинниках завжди визначальне місце займають втілені у них цінності. Саме вони через культуру, традиції, філософію, релігію вказують на вектор виховних зусиль, формують виховний ідеал, дають відповіді на фундаментальні запитання: на що слід орієнтувати молодь – на добро чи на зло? – на віру в духовні чи в матеріальні блага? – на культ сили чи на культ духу? – що береться за зразок – життя Христа, життя Павки Корчагіна чи Рембо?

Очевидно, що між системою цінностей і стратегією виховання існує взаємна залежність. Цінності визначають зміст виховання, а виховання прагне прищепити молоді віру у прийняті цінності. Але в цьому симбіозі все ж переважає система цінностей, бо вона йде від самого життя народу, його історичного досвіду, політичної ситуації, від віри, потреб і прагнень до самореалізації. Яку систему цінностей суспільство вибирає, таким мусить бути і характер виховання в сім'ї, школі, суспільстві. Виховання – це введення людини в систему цінностей.

Учителі покликані стати живим зразком усього прекрасного, доброго, життєздатного, щоб світитися розумом, повагою, тактом, любов'ю, наукою. Завдання вчителя не обмежується навчанням молоді, воно значно ширше – навчити й виховати дорослих. У суспільстві він є тією постаттю, на яку постійно звертає увагу народ, і тому його особистість має бути бездоганною, досконалою, високо стояти в громадській думці і служити прикладом для наслідування.

Зі школою пов'язаний весь нагромаджений людиною життєвий досвід, усвідомлення себе особистістю. Тому як соціальний інститут, школа не може працювати, не маючи досить визначеної “моделі вчителя”. Разом з тим, важко не погодитися з висловлюваннями соціологів про те, що єдиного образу вчителя не існує, і у вихованні молодих учителів тривалий час припускався перебік: акцент робився, головним чином, на формуванні громадської сфери особистості при недооцінці особистісної сфери. Ліквідувати подібну деформацію у структурі особистості вчителя можна не відмовою від моделі вчителя, а її вдосконаленням, приведенням у відповідність з реальними ціннісними перевагами. Здійснити такі перетворення можливо тільки на основі глибокого вивчення груп учителів сучасної школи. Таке припущення дало змогу провести дослідження, одним із завдань

якого було вивчення ціннісних орієнтацій сучасних учителів середньої школи. У підсумку з'ясувались реальні ціннісні орієнтації вчителів.

Життєвий вибір особистості, побудова реальної моделі поведінки, як відомо, ґрунтується передусім на її ціннісних орієнтаціях – найважливіших елементах структури особистості, закріплених життєвим досвідом індивіда, усією сукупністю його переживань. Вони відмежовують суттєве і важливе для даної людини від несуттєвого. Сукупність ціннісних орієнтацій, яка склалася, утворює своєрідну вісь свідомості, що забезпечує сталість особистості, наступність певного типу поведінки і діяльності, виражену у спрямованості потреб та інтересів. Відтак ціннісні орієнтації виступають важливим чинником, який обумовлює мотивацію дій і вчинків особистості. Саме тому для опису моделі сучасного вчителя середньої школи важливо зупинитися передусім на ціннісних орієнтаціях учителів.

Для визначення ціннісних орієнтацій учителям було запропоновано провести два послідовних порівняння, кожне по своєму критерію: перше – по “цінності”, друге – по “доступності”.

Проблема вивчення ціннісних орієнтацій є особливо важливою в наш час. Швидкі темпи розвитку людського суспільства гостро поставили питання поліпшення якісного рівня роботи освітянських закладів. Отже, аналіз системи ціннісних орієнтацій суб'єктів навчально-виховного процесу має велике значення для подальшого вдосконалення роботи навчальних закладів, адже попередня орієнтація на масовість у підготовці викладацьких кадрів не витримала перевірки часом. Тому основна увага нині спрямована на знаходження більш гнучких механізмів, які б могли поєднати особистісні якості людини і технологію підготовки спеціаліста. Виконуючи соціальне замовлення суспільства, наукова думка запропонувала при підготовці педагогічних кадрів взяти за основний орієнтир ціннісні орієнтації особистості вчителя.

Чому саме ціннісні орієнтації? Річ у тім, що цінності мають ідеальну природу, тобто можемо стверджувати, що вони є певною системою ідей, фундаментальних понять і цілей, якими живе суспільство.

Як кодекси, так і моральні вчинки людей і, особливо, різні форми культури, власне, і стають чинниками виховання саме тому, що несуть у собі цінності. Зрештою, та обставина, що цінності переважно опредмечені імпліцитно, “приховано”, зумовлює два важливі для практики виховання моменти. По-перше, через предмет цінності часто застосовуються інтуїтивно, мимохіть. Через це добра книжка, картина чи музика виховують дитину і без участі вихователя.

Визначення системи цінностей не можливе без їх класифікації. Одним з можливих підходів до розв'язання цієї проблеми видається орієнтація на критерій сфер їх застосування. Можемо виділити п'ять таких сфер і визначити, відповідно, п'ять груп цінностей, які стосуються: приватного життя; сімейного життя; сфери громадських відносин; національного життя; життя всього людства. Такий підхід відразу виявляє також ієрархічно-системний характер цінностей. Існують цінності, які для людини мають пріоритетне значення, і їм вона підпорядковує менш значущі. Задля сімейного життя вона обмежує себе в приватному, а нерідко сімейні інтереси підпорядковує громадським, а ті – національним.

Водночас очевидно, що подібний погляд на цінності хоч і засвідчує їх системно-ієрархічну будову, ще не виражає властивий їм зміст, не вказує на їхню “якість”. Насправді це лише універсальна схема, яка може наповнюватися різним змістом. І тут ми стикаємося, можливо, з найголовнішим моментом у природі цінностей: зміст будь-якої їхньої системи визначається, перш за все, характером Головного Ідеалу, який покладено в її основу, тобто розташовано на вершині ієрархії.

Через ідеал особистість долучається до прогресивного досвіду людства, стає носієм життєво-орієнтуючої соціальної програми. Ідеал – не програма розвитку самої моральної свідомості; іншими словами, розвиток моральної свідомості є складовою частиною розвитку ідеалу.

Ієрархія цінностей може бути побудована на різних підставах. Але, очевидно, найбільш надійною з них є структура людських потреб та інтересів, які розмежовуються людьми в процесі їх діяльності на основні і неосновні, головні і другорядні, вищі і нижчі. Очевидно, вищі цінності – це ті, які відповідають вищим потребам людини, без задоволення яких не можливе саме існування людей.

Дослідження показало, що основні позиції в ієрархії цінностей займають такі: здоров'я (фізичне та психічне); щасливе сімейне життя; матеріально забезпечене життя.

Отримані результати підтверджують правильність гіпотези щодо зміни в системі цінностей в практичний бік, в той час як моральні, духовні цінності виступають другорядними: наявність хороших друзів; впевненість і свобода; любов, кохання; пізнання; творчість; цікава робота; активне і діяльне життя; краса природи і мистецтва.

Таким чином, шляхом соціально-педагогічного опитування та аналізу одержаних даних зроблено крок у дослідженні ціннісної орієнтації вчителів.

Сьогодні освітня установа повинна знати, як люди працюють в цій галузі, і прагнути того, щоб подібна інформація регулярно надходила до адміністрації і педагогічного колективу. Це необхідно для вивчення стану справ і своєчасного використання навчально-виховного процесу, як у конкретному закладі освіти, так і на рівні узагальнення у регіоні, країні. У зв'язку з цим виникає потреба у створенні міських, районних і шкільних соціологічних служб у системі середньої освіти, підготовці кадрів для роботи у них.

1. Коваль Л.Г., Зверева І.Д., Хлебик С.Р. Соціальна педагогіка.- К., 1997.-392с.
2. Образ жизни современного студента. Социологическое исследование /Ответственный редактор В.Т.Лисовский.- Л., 1981.-208с.

3. Социально-педагогические проблемы формирования личности будущего учителя: Сб. научных трудов /Отв. Ред. Л.Я.Рубина. – СПб,1981.- 88с.

Матеріал надійшов до редакції 10.09.2000 р.

Мирошніченко Е.А. Формирование у современной молодежи социально значимых идеалов и ценностных ориентаций.

В статье представлены результаты эмпирического научно-педагогического исследования сформированности социально значимых идеалов у современной молодежи.

Myroshnychenko O.A. Formation of Socially Important Ideals and Value Orientations in Modern Youth.

The article presents the results of empiric scientific and pedagogical investigations in the formation of socially important ideals in modern youth.